

GENÇ PLINIUS'UN MEKTUPLARI IŞIĞI ALTINDA ROMA YAŞAMINDAN KESİTLER*

Çiğdem DÜRÜŞKEN

Latin Edebiyatının Gümüş Çağı (İ. S. 17-130) yazarlarından olan ve soylu bir aileden gelen Genç Plinius (Gaius Plinius Caecilius Secundus) İ. S. 62-113 yılları arasında yaşamış ve yaşadığı dönemin sosyal ve siyasal yapısına mektuplarında dile getirmiştir. Bu mektuplar, özellikle Plinius'un toplumsal görevler üstlendiği İmparator Traianus döneminde (İ. S. 98-117), Roma'nın sosyo-kültürel, ekonomik ve siyasal yapısını belirlemesi açısından önemlidir ve modern tarihçiler için değerli bir belge niteliği taşımaktadır. Traianus dönemi Roma imparatorluk tarihinde önceki imparatorlardan özellikle Domitianus'un neden olduğu iç ve dış çalkantıların bir dereceye kadar durulduğu, Roma'nın toplumsal ve düşünsel yönden yeniden yapılandığı bir dönemdir. Bu dönemde edebiyatla uğraşan kişiler daha önceki dönemlerin baskılı rejiminden dolayı kaleme almaya çekindikleri siyasal ve sosyal olaylardan özgürce söz etmek olanağı bulmuşlardır (Duff 1960:14). İşte böyle bir atmosfer içinde yetişen Plinius'un 368 mektuptan oluşan ve on kitapta toplanmış olan eserinin herbir mektubu çok çeşitli sınıftan gönderilmiş olup siyasal davalardan, kişilik analizlerine; hayalet masallarından, av partilerine kadar çok değişik konuları içermektedir. Bu mektuplar genel olarak incelendiğinde, o dönem taşlama yazarlarının (satiristlerin) sunduğu olumsuz Roma görünümünden farklı bir tablo çizdiği ve Plinius'un olaylara, çağdaşlarının aksine daha iyimser bir bakış açısıyla yaklaştığı görülür. Bu yüzden bazı otoriteler Plinius'un soylu bir aileden gelmesinden

* Bu metin *Genç Plinius'un Mektuplarında Roma Yaşamından Kesitler* başlığı altında, 1991 yılı IV. Alkım Konferanslarında sunulmuştur.

dolayı, gerçek Roma yaşamına biraz dışarıdan baktığını ve hayal gücünü kullandığını düşünmüşlerdir. (Salmon 1959 : 326). Ancak yaşamı boyunca üstlendiği siyasal görevlerden dolayı, olayların bizzat içinde olduğundan ve zaman zaman da olaylara eleştirel açıdan yaklaştığından (örn. bkz. Plinius, *Epp.* II. 14), Plinius'un Roma'ya tamamen fildişi kulesinden baktığını söylemek haksızlık olur kanısındayım.

Plinius'un benzer konuları içeren mektupları biraraya getirilirse, ortaya çıkacak olan II. yy başlarındaki Roma'nın, sırasıyla, edebi etkinlikleri, eğitim anlayışı, dinsel yaşamı, ekonomik ve siyasal yapısı şöyle belirlenebilir : Özellikle 1. 8, 11. 10; 111. 13, 8; IV. 3, 27; IX. I. mektuplarda Traianus dönemi edebiyat yaşamının devlet desteğinde olduğu ve edebi alanda yeni yeni yükselmekte olan gençleri motive edici özellikler taşıdığı görülmektedir (Syme 1958 : 88-90). Yine bu mektuplardan anlaşıldığı üzere, bu çağ edebiyatçılarının en büyük özelliğinin retorikè (güzel konuşma sanatına) verdikleri önem ve retoriksel unsurlara düşkünlükleridir. Plinius'un çok çeşitli sınıflara ve mevkiilere sahip geniş bir edebi çevresi vardı. Bu çevre içinde yazarlar kaleme aldıkları eserleri birbirlerine gönderirler ve eleştiri beklerlerdi. Gelen eleştiriler çerçevesinde eser tekrar gözden geçirilir ve yayından önce bir kez belli bir dinleyici topluluğu önünde ezbere okunurdu (III. 15 ; VII. 17). Bu dönem edebiyatının belki de en göze çarpan özelliği işte bu okuma işlemleri yani recitatio'lardı. Aydın bir Romalının adeta günlük bir uğraşısı ve eğlencesi haline gelen, Roma'nın kültürel yaşamına ayrı bir renk katan recitatio'lar yazarın eserini yazarken gözünden kaçan hataları yayından önce düzeltmesine olanak sağladığı için önemliydi. Recitatio'larda okunan eser kadar onu okuyan kişinin (recitator) sunduğu görüntü, ses tonu, eserin okunduğu mekân ve dinleyicilerin nitelikleri de önemli ayrıntılardı. V. 17; VIII. 12. mektuplardan öğrenildiği üzere, recitatio'lar genelde zengin birinin evindeki «auditorium» denilen okuma salonlarında yapılırdı. Auditorium'da okuyucunun eserini sunduğu bir kürsü ve arkasında, kendisini görünmeden dinlemek isteyen misafirlerinin (örn. eşi gibi) yer aldığı bir perde bulunurdu (bkz. Carcopino 1940 : 196). Okuyucunun önünde ise daha önce davetiyelele (codicilli) çağrılmış, mevkiilerine göre oturmuş dinleyiciler

yer alırdı (VIII. 21; III. 8). Yüksek sınıftan kişiler koltuklarda, diğerleri ise sıralarda otururdu. Toplantı konuları (libelli) ise salondaki hizmetliler tarafından dağıtılırdı (ayrıca bkz. Tacitus, *Dial.* 9). Eserin okuyucusu (reciator) ya yazarın kendisi ya da azatlı bir köle olurdu. Eser köle tarafından okunuyorsa, yazar çeşitli jestlerle okuyana eşlik eder ve okumaya bir hareketlilik kazandırır. (IX. 34). Okunan eserin konuları genelde retoriksel unsurlar taşıyan şiir, tarih ve dram gibi edebi türlerdi. Bu mektuplarda, Plinius da dahil olmak üzere o dönem edebiyatçıları arasında kısa şiirler yazmanın moda olduğunu görüyoruz.

Henüz edebi alanda ünü ve başarısı olmayan gençler için en önemli sorun eserini okuyacak bir mekân bulmaktı. Bunlar auditorium'larını kiralayacak zengin kişiler bulmak zorundaydı. Ancak V. 7 ve VIII. 12'den öğrenildiğine göre, Roma'da bu işe hevesli edebiyatsever birçok gönüllü vardı. Mekân derdi olmayan varlıklı ve alanında belli bir ün kazanmış kişiler için ise önemli olan seçkin ve titiz bir dinleyici topluluğuydu. Örn. VIII. 21 ve III. 8'den öğrenildiğine göre, Plinius kendi eserlerinin recitatio'suna yemek odasını dolduracak kadar ve eleştirilerine güvendiği seçkin birkaç arkadaşını davet ederdi. Recitatio'lar genelde dinleyici toplamak kaygısıyla, yaz ayları dışında yapılırken, Plinius seçkin bir dinleyici topluluğu istediğinden, bu işlemi özellikle Temmuz ayında yapardı. Çünkü, ona göre, yaz ayları Romalıların toplumsal işlerine ara verdikleri ve zihinlerini tamamen edebiyata yönelttikleri dönemlerdi.

Plinius recitatio'ların, genç neslin katılımını sağlayarak edebiyatı geliştireceğine ve yenileyeceğine inandığı için (V. 3; VII. 7), bu işlemlerin çokluğundan ve sürekliliğinden hiç şikayetçi değildir. Hatta 1. 13'de «bütün Nisan ayı boyunca şiir okunması ile meşgul olmadığımız bir gün bile geçmedi» («toto mense Aprili nullus fere dies, quo non recitaret aliquis») diyerek bu etkinliklerden duyduğu hazı dile getirir. Onu recitatio seanslarında tek rahatsız eden nokta, izleyicilerin niteliksizliği ve dikkatlerini uzun süre bir konuya verememelerinden doğan tatsızlıklardı. Örn. VI. 17'de, bir recitatio sırasında iki üç kişinin «dudaklarını kıpırdatmadan, ellerini hareket ettirmeden adeta sağır ve dilsiz gibi bir kenarda oturduklarını (Hunc duo aut tres, ... surdis mutisque similes

audiebant. Non labra diduxerunt, non moverunt manum.....)» bildirirken, I. 13'de «çoğu dinleyicinin okuma odasının girişinde oturduklarını, konuşma sırasında birbirlerine hikaye anlattıklarını, her fırsatta kendilerine, okuyucunun içeri girip girmediğinin, ön-konuşmasını yapıp yapmadığının ve konuşmasının sonuna gelip gelmediğinin bildirilmesini emrettiklerini, içeriye sadece bir göz atıp konuşma bitmeden oradan çekildiklerini (Plerique in stationibus sedent tempusque fabulis conterint, ac subinde sibi nuntiarı iubent, an iam recitator intraverit, an dixerit praefationem, an ex magna parte evolverit librum..... lente cunctanterque veniunt nec tamen permanent, sed ante finem recedunt...)» anlatır. Ona göre, eserin niteliği dinleyicilerin dikkatlerini toplamalarına büyük etkendir. Örneğin, biraz da kendini övdüğü bir mektubunda, III. 8'de, İmparator Traianus'a okuduğu övgü niteliğindeki eserinin üç gün boyunca, yağın yağmura rağmen, dikkatli bir dinleyici topluluğu tarafından sürekli izlendiğini belirtir. Bir başka mektubunda, VIII. 21'de ise, recitatio'larda dikkat çekmek için en ciddi konularda bile hoş şakalar karıştırmak gereğinden söz eder.

Recitatio'lar dışında, o dönem edebiyat ve kültür yaşamıyla ilgili bir diğer nokta ise, edebiyatçılar arasında Grek dili ve edebiyatının çok önemli olduğu ve Grekçe yazma ve konuşmanın eğitilmiş kişilerin ayırıcı bir özelliği olduğudur. Bunun yanında II. 10'da Latin dilinin edebi derlemelerle Roma dışına yayıldığını ve imparatorluğa bağlı eyaletlerde yaşayan Greklerin Latince öğrendiklerini anlıyoruz. Bu nedenle Plinius'un eski edebiyatçıları taklit etmeyi onayladığı mektubunda, VI. 21'de yenilerin de değerli ürünler yaratabileceğine inandığını ve çağının edebiyatının çöküşünden kaygı duyan çağdaşları kadar (örn. bkz. Tacitus, *Dial.* I. 1) karamsar olmadığını görüyoruz.

Edebiyat yaşamıyla ilgili olan dönemin eğitim anlayışını ise, bu konuyla ilgili mektuplar çerçevesinde şöyle belirleyebiliriz: Plinius'un Roma'daki edebiyat yaşamından sözettiği mektuplarından Traianus döneminde retorik (güzel konuşma sanatının) çok önemli olduğunu gördük. O günün eğitiminde de en etkin faktör retorikti. Roma imparatorluğu yayılmacı siyasetinden ötürü, Tacitus'un «novi homines (yeni insanlar)» dediği eyaletlerden ge-

len kişilerle karışınca, Romalıların eğitim sistemi değişmiş ve özellikle Greklerin en büyük ilgisi olan retorik, eğitim sisteminin temeli olmuştu. (Duff 1960 : 14). Grek kültürü etkisi altındaki imparatorluk Roma'sının eğitimi, düşüncesini en iyi şekilde ifade edecek ve siyasal görevlerde aktif rol alabilecek gerçek retorlar yetiştirmeye yönelikti (Quintilianus, *Inst. Orat.* XII.). II 14 ve VI. 6'dan öğrenildiği üzere, Plinius'un kendisi de zamanın ünlü retorik eğitimcisi Quintilianus'un öğrencisi olmuş ve bu sanata gerçekten değer vermiş bir kişiydi. Plinius'un retorik tutkusu yanında, çağında büyük özlem duyulan Eski Roma erdemlerine ve bu erdemlerin öğretimini amaçlayan eski eğitim tarzına bağlı olduğu görülmektedir; hatta VIII. 14'de Eski Roma eğitimini onaylar tutumu, çağının eğitiminde ahlâksal yönden birtakım aksaklıkların olduğunu gösterir (ayrıca bkz. Plinius, *Epp.* L. 13). Plinius'un bu mektubundan öğrenildiği üzere, eski zamanlarda çocuğun ilköğretmeni babasıydı. Babası yoksa, onun yaşında ve saygınlığında bir başkası babası yerine geçerdi. Aile içindeki kişiler, başta anne ve baba olmak üzere, çocuğun sadece öğreticisi değil aynı zamanda davranışları için temel oluşturacak birer ahlâk örneğiydiler. Belli bir yaşa gelen ve belli birtakım özelliklere sahip olan çocuk babasıyla birlikte senatoya gider ve orada Roma'nın siyasal yaşamını yakından görme olanağı bulurdu. Bir başka deyişle, hem audiendo (işiterek) hem de videndo (görerek) eğitim alırdı. Plinius'un III. 14'de eğitimde pratik uygulamaları onayladığı ve alınan bilgilerin pratiğe uygulanmadıkça sürekli olamayacağını vurguladığı görülür. Plinius'un, eskinin eğitimine ve erdemlerine bağlılığı (I. 8; IV. 3) retorik tutkusu ile birleşince, dönemin eğitim idealinin, Cato'nun betimlemesi olan «vir bonus dicendi peritus-konuşmada usta iyi bir insan» olduğu ortaya çıkar. Başka şekilde söyleyerek, o dönem eğitiminde amaç, doğru konuşan ve doğru eyleyen kişiler yetiştirmeye yönelikti. (Bu konuda bkz : Quintilianus, *Inst. Orat.* XII). Ancak II. 14. mektubundan, çağında bu niteliğe uygun retorların pek yetişmediği ve bu sanatın eskiye oranla bozulduğu gözlenmektedir. Bu konuda Plinius çağdaşları Quintilianus ve Tacitus'la aynı düşüncededir. (bkz. Quintilianus, *Inst. Orat.* XII. III. 11-12 ; Tacitus, *Dial.* I. 1).

Plinius mektuplarında felsefe eğitimini, özellikle Stoa felsefesinin ahlâk öğretisini onaylar. III. 1'de, İ. S. 93 yılında Domiti-

anus'un, felsefecileri Roma'dan sürgüne yollaması sırasında, ah-lâksal açıdan hayran olduğu bir Stoalı filozofu, Artemidoros'u evinde ziyaret ettiğini ve ona para yardımında bulunduğunu belirtir. Artemidoros'un kayınpederi olan Musonius'tan da övgüyle söz eder. IV. 21; IX. 13»te ise, bir konuşma sırasında Stoalı bir aileyi över. I. 10'da Stoa'nın ilkelerine göre yaşamış olan filozof Euphrates'e hayranlığını dile getirir. Şöyle der : «Eğer bir zamanlar şehrimiz özgür sanatlar açısından gelişmişse, en çok şimdi gelişmiştir. Birçok ve seçkin örneğimiz var; bunlardan birtanesinin, filozof Euphrates'in ismini vermek yeterli olacaktır («Si quanda urbs nostra liberalibus studiis floruit, nunc maxime floret. Multa claraque exempla sunt; sufficeret unum, Euphrates philosophus.»). Plinius Euphrates'in, Plato'nun yüce belagatine sahip olduğunu ve siyasal davaları yürütürken sıkıntıya düştüğünde, onun bu yüce bilgisine başvurduğunu belirtir. Euphrates ona, toplama hukuksal yönde hizmet etmenin, adaleti öğretmenin ve yargının felsefesinin en güzel yanı olduğunu söylemiş ve böylece felsefe öğretilerin pratiğe nasıl uygulanacağını göstermiştir. Buradan da anlaşılacağı gibi Plinius tipik bir Romalı gibi, pratik açıdan yarar sağlayan bir felsefe eğitimini onaylamaktadır. (Bu konuda ayrıca bkz. Quintilianus, *Inst. Orat.* XII-II. 29).

Felsefe eğitimiyle ilgili bilgiler bulduğumuz bu mektuplar Stoa felsefesinin, önceki imparatorların tüm karşı çıkışlarına rağmen, Traianus döneminde Roma toplumuna egemen olduğunu göstermektedir. Romalılar bu felsefenin etik öğretilerini kendi Romalı erdemlerine oldukça yakın bulmuşlardı ve retorige önem verilen bir dönemde Stoalıların konuşma ve tartışmadaki ustalığı onları cezbetmişti. Ancak Roma'da her zaman retorik felsefeye üstün olmuş, felsefe retoriğe bir araç durumunda kalmıştır. (Austin 1927 : 16, Cicero. *De Orat.* II. 1. 41; III. 56.)

Plinius'un mektuplarında eğitim açısından önemli olan bir diğer nokta ise, I. 18, 24; III. 8; V. 10; IX. IX. 34; X. 94, 95. mektuplardan öğrenildiği gibi, o dönem eğitiminde Grek düşüncesinin bir uyanışı olan doğa bilimlerine duyulan ilgi konusudur. Genelde Romalıların mantıksal analizden çok pratik davranışlarla ilgilenmesine karşılık, Plinius'un zihnini doğa sorunları ve bilimsel problemlerle meşgul ettiğini ve kendisinden çok üstün bir bilim

adamı olan dayısı Yaşlı Plinius'un etkisiyle, Grek bilimcilerin çağından sonra, kesin gözlem ve fiziksel verilerden çıkarım yapma konusunda Roma'da alışılmamış bir kapasite sergilediğini görüyoruz (VI. 16, 20; Sherwin-White 1968 : XII).

O dönem Roma'sının edebiyat ve eğitim yaşamında görülen bu Hellenik etkilenimler dinsel yapısında da etkinliğini sürdürüyordu: Daha önce de sözettiğimiz gibi, İmparatorluğa doğudan yeni toprakların katılımıyla Roma, şimdiye kadar olduğundan daha kozmopolit bir havaya bürünmüştü. İmparatorluğun geleneksel dini doğu mistisizmi ile kaynaşmıştır. Özellikle Anadolu kökenli Kybele ve Attis'e tapınma şekillerinin imparator Claudius'un emriyle reforme edilmesi, Tiberius'un koyduğu Mısır kütlerinin Caligula döneminde yeniden Roma'ya gelmesi ve İ. S. 80 yılında çıkan yangınla harap olan İsis tapınağının onarımı bu kaynaşmanın açık kanıtlarıdır. (Carcopino 1940 : 129-130). Bu Roma-Doğu karışımı din halkın geleneksel inançlarında da birtakım değişiklikler yaratmıştır. İmparatorluk kültürü uyarınca Tanrıların adına düzenlenen bayramlar eskiden olduğu gibi ve şevkle yapılırsa da, halkın dinsel inançlarında belirgin bir değişiklik göze çarpmaktadır. Bazı tutucu Romalılar doğudan gelen bu kültlere yabancı kalıp hatta onlardan nefret ettiklerini belirtse de (örn. bkz. Iuvenalis, Satirae, 12, 1-8), yine de dinsel alanda bu yeni akımlardan tamamen uzak kalamamışlardır. Plinius'un, mektuplarında, dinsel alanda eklektik bir yapı içinde olduğu ve çağdaşı Tacitus'la birlikte hem devlet dinini benimsediği hem de doğu kökenli dinsel akımlara yabancı kalmadığı görülür. X. 39; III. 6; IV. 1'de Plinius'un davranışlarını dinsel formlara göre düzenlediğini ve bu dinsel formları besleyen devlete yüce bir saygı duyduğunu anlıyoruz. Bu yüzden, denilebilir ki, imparatorluğun üst tabaka halkı çoğunlukla dinsel akımlara karşı septik bir tavır takınmalarına karşın, yine de dinsel inançlarını ve görevlerini İmparatorluk tarafından tanınan tanrılara yöneltmişlerdir. (Carcopino 1940:130),

Plinius'un, Roma'nın dinsel görünümünü sergilediği mektuplarında, kutsal pınarlar, tapınaklar, dinsel gelenek ve görenekler, din görevlileri, hayaletlere olan inanç, kutsal hayvan hikâyeleri gibi çok çeşitli konulara rastlamak mümkündür. Örn.VIII.8'de Etruria gezisi sırasında gördüğü kutsal Clitumnus nehrinden ve

bu nehrin yakınında bulunan ve içinde deniz tanrısı Clitumnus'un heykelinin olduğu bir tapınaktan sözeder. Bu heykelin üzerinde erguvan renkli gerçek bir toga vardır. Bu yüzden bazı otoriteler bu tanrının Iuppiter Clitumnus olduğunu düşünmüşlerdir (Sherwin-White 1966:459). Plinius Clitumnus nehrine halkın istekleri doğrultusunda para attıklarını ve tapınağa kehanetler yazıldığını belirtir. Böylece İtalya'nın birçok kutsal nehirlerinde ve tapınaklarında adet olan önemli dinsel yöntemi dile getirmiş olur. Ayrıca Plinius bu nehrin kutsallığını anlatırken, daha eski dinlerde görülen canlı doğa tasarımını (yani bütün doğanın yaşayan, soluk alan tanrısal bir yapısı olduğu tasarımını, dile getirir ve özellikle Hint, Çin, Grek ve Grek dininin bir devamı niteliğinde olan Roma'nın canlı-doğa tasarımına olan inancını kanıtlamış olur. (Ferguson 1982 : 6566).

Plinius, Clitumnus tapınağından başka tapınaklardan ve tanrılara tapınak adama işlemlerinden de sözeder. Örn. IX. 39'da kendi mülkü içinde bulunan Ceres (Greklerdeki bereket tanrıçası Demeter'in Latince karşılığı) tapınağını dindar bir davranışla, daha büyük ve daha iyi bir hale getireceğini ve tapınağın içine bu tanrıçanın bir heykelini koyacağını belirtirken, özel mülklerin içinde olan tapınaklara devletin karışmadığını gösterir. (Ayrıca, III. 6'da Comum'daki Iuppiter tapınağında IV. 1'de de Tifernum yakınlarında bir kasabadaki tapınaktan sözeder. Buradan da o dönemde İtalya'nın her kasabasında bir baş tapınak bulunduğu anlaşılır. (Sherwin-White 1966 : 226). Bunun yanında IV. 1'deki tapınağın yeni inşa edildiğini ve tanrıya adama işleminin bir an önce yapılması gereğinden sözeder. Bu yüzden, belirlenen en kısa sürede tapınakta toplanılmasına ve bunun bir şölenle kutlanması gerektiğine karar verdiğini belirtir. Bu mektuptan, Roma'da tanrılara tapınak adama işlemlerinin çok ciddi bir olgu olduğunu ve toplum otoritesiyle gerçekleştiğini, biten bir tapınağın tanrıya adama işleminin geciktirilmesinin dinsizlik sayıldığını anlıyoruz.

Plinius'un bazı mektuplarında Roma'daki din görevlerinden ve bu görevleri kötüye kullanan kişilerden sözettiğini görüyoruz. IV. 8'de kendi augurluk görevinden bahsederken, en eski kutsal bir kurum olan augurluğun (kuşlarının uçuşlarına ve dört ayaklı bazı hayvanların hareketlerine bakarak kehanette bulunma işle-

mi) devlet desteğinde olduğunu ve diğer dinsel payelerin augurluğa göre alınıp verilebileceğini belirtir. Plinius kendisinin İ. S. 103 yılında Traianus gibi sağduyulu ve bilgili bir kimsenin onayıyla bu göreve getirildiğini ve seçim gününden uzun yıllar önce augurlar kurulunda kendi isminin okunduğunu söyleyerek augur seçimi hakkında kısa bir bilgi de vermiş olur. Roma'da augurlar kurulu boş yerler için imparatorluk hükmü altında her yıl bir aday listesi sunar, bunlardan biri senato tarafından seçilir ve resmi olarak kurul tarafından onaylanır. Augurluğun yanında haruspekslik te önemli bir diğer dinsel görevdir. Etrüsk kaynaklı bir dinsel kurum olan haruspekslik kesilen kurbanın bağırsaklarına ve iç organlarına bakarak kehanette bulunma işlemiydi. IX. 39. mektubunda Plinius Ceres tapınağını haruspekslerin önerisiyle daha iyi hale getirmeye çalıştığını anlatır. II. 20'de ise, astrolojiden sözeder. Doğu kaynaklı astrolojide yıldızlar ile insanlar arasında yakın bir ilişki olduğuna inanılarak yıldızların durumuna göre kehanette bulunulurdu. Bu mektuplardan anlaşılacağı üzere, Roma'da o dönemlerde politeizmin doğal bir sonucu olan kehanet yöntemleri oldukça yaygındı. Ancak II. 20'de görüldüğü gibi, bu dinsel görevleri ve kehanetleri sadece para kazanmak için kullanan kişiler de vardı. Bu mektupta Regulus isimli böyle bir sahtekardan söz edilir. Regulus'un hikayesi şöyledir : Zengin bir kadın olan Verania ağır hastadır. Regulus Verania'nın kocası Piso'nun düşmanı olduğu halde, hastayı ziyarete gider. Bununla da yetinmez, kadının yanına yaklaşır onun hangi gün ve hangi saatte doğduğunu öğrenmeye çalışır. Gerekli bilgileri alınca, Plinius'un deyimiyle, yüzünü sakinleştirir, bakışlarını sabitleştirerek dudaklarını kıpırdatır ve parmaklarıyla bir hesap yapar. İlkönce hiçbir şey söylemez ve zavallı kadını uzun süre bekletir. Sonra ona buhranlı bir dönem geçirdiğini ancak bunun üstesinden geleceğini söyler. Daha inandırıcı olsun diye de yeteneğine inandığı bir haruspekse danışacağını belirtir. Sözlerini bitirir bitirmez gider ve bir kurban keser, yıldızların işaretleriyle önceden söylediğini pekiştirir. Tehlikede olduğunu hisseden hasta kadın kendi isteğiyle Regulus'a miras bırakacağını vasiyet eder. Ancak daha sonra ağırlaşır ve ölür.

Plinius rüya yorumlarına da inanır ve onları çocukça bulmaz. Hayaletler ve garip olaylar konusunda ne düşündüğü kendisine sorulunca, bu konudaki deneyimlerine dayanarak en küçük ayrın-

tılarına kadar olayları anlatır ve soranları bunların doğruluğuna ikna etmeye çalışır. (Carcopino 1940 : 33). Örn. VII. 27'de Atinada bir evde her gece zincir şingirtıları ve pranga sesleri arasında bir hayaletin ortaya çıktığını ve ev halkının korkudan ölümlerine sebep olduğunu anlatır, sonra filozof Artemidorosun bu olayın üstüne gidip durumu aydınlattığını, bu hayaletin gerçekten ölen birine ait olduğunu kanıtladığını belirtir.

Plinius kutsal sayılan hayvanlarla da ilgili hikayeler anlatmıştır. Bunların başında, Yunus balığı ile ilgili hikaye gelir. IX. 33'de anlattığı bu hikaye Afrika'nın Hippo kasabasında geçer : Bu kasabada gemilerin işlemesine elverişli bir göl ve bunun denizle birleştiği yerde bir koy vardır. Burası insanların yüzmesine ve balık avlamasına elverişlidir. Çocuklar arasında yapılan bir yüzme yarışması sırasında, bir yunus balığı çocuklardan birine yardım eder ve onu sırtına alarak derinliklere kadar götürür ve tekrar kıyıya getirir. Ertesi gün kıyı yunus balığını görmek isteyenlerle doludur. Onun kutsal bir hayvan olduğuna inanırlar ve hatta eskilerin tanrı heykellerine sürdükleri kutsal sayılan bir merhemi balığın sırtına sürerler. Balık merheminin kokusundan etkilenerek sulara geri döner. Birkaç gün geçmeden tekrar gelir, yalnız bu sefer hareketlerinde bir yavaşlama vardır. Kısa zamanda gücünü tekrar toplar ve sevimli hareketlerine başlar. Bu kasaba yunus balığından oldukça para kazanır. Ancak kasabanın eski sezsizliği ve sakinliği bozulmuştur. Kasabalılar yunus balığını öldürürlerse, eski huzuruna kavuşacağına inandıklarından onu öldürürler. Plinius'un mektuplarından, o dönemde Romalıların başka ulusların dinsel inançlarına ait hikayeleri dinlemeye meraklı olduklarını ve bunları özellikle yemek ziyafetlerinde dinlemekten hoşlandıklarını görüyoruz.

Plinius'un bazı mektuplarında ise o dönem din yaşamında Grek filozoflarının özellikle Stoacıların dinsel görüşlerinin etkisi olduğu anlaşılıyor. Örneğin Vezüv yanardağının patladığı geceyi anlattığı VI. 20. mektubunda, halkın bu helaket karşısındaki durumunu şöyle dile getirir. «Birçokları ellerini göğe kaldırıyor, çoğu ise artık *tanrıların hiçbir yerde olmadığını*, o gecenin ebedi ve dünyanın son gecesi olduğunu söylüyorlardı. (Multi ad deos manus tollere : plures nunquam iam deos ullos aeter namque illam et

novissimam noctem mundo interpretabantur.)». Bu, Stoa'nın, dünyanın bir yangınla sona ereceği görüşü ile ilgilidir ve halkın dinsel duygularında bu felsefenin ne kadar etkin olduğunu kanıtıdır. Bu konuda ayrıca bkz. Seneca, *Cons. ad Marc.*, 26. 6; *Thyestes*, 832.).

Plinius'un Roma'nın dinsel yaşamına ilişkin diğer mektupları ise Hıristiyanlarla ilgili olan X. 96 ve 97'dir. Bu mektuplarda Hıristiyanlığın özellikle doğu eyaletlerinde hızla yayıldığını ve Roma İmparatorluğunu epey uğraştırdığı görülüyor. Plinius Hıristiyanlığın boş bir inanc sistemi olduğunu ve Hıristiyanların yasa dışı bir topluluk olduklarını belirtir ve onların Roma'nın dinsel prosedürüne hiç uymayan etkinliklerde bulduklarını, devlet tanrılarına sadakatsizlik gösterdiklerini söyler. Bu görüşler aslında çoğu Romalının Hıristiyanlığa karşı düşüncelerini yansıtır. (Tacitus, *Ann.*, XV., Rose 1961 : 418, G. Howe, G. A. Harrer, A. Suskin (ed). 1952 : 629-630).

Plinius'un Hıristiyanlarla ilgili mektupları Roma'nın dinsel yaşamı açısından önem taşımasının yanında, tarihsel açıdan da önemli olan belgelerdi. Bunlar gibi tarihsel önem taşıyan iki mektubu daha vardı : İ. S. 79 yılında meydana gelen Vezüv yanardağının patlaması olayını anlattığı ve bu patlama sonucu Pompeii'de çıkan yangında kaybettiği dayısı Yaşlı Plinius'tan sözettiği VI. 16. mektup ve bu yangın sırasında kendisinin nasıl zaman geçirdiğini anlattığı VI. 20. mektup. Bu iki mektubu tarihçi Tacitus'un isteği üzerine kaleme almış ve bu tarihsel olayı en küçük ayrıntılarına kadar anlatmıştır. Bu mektuplarda onun, doğa görünümelerini sergilemedeki ustalığını ve gecenin karanlığında yükselen alevler arasında, başlarına yastıklar geçirip külle karışık sünger taşından korunmaya çalışan insanların psikolojik yapılarını anlatmadaki başarısını görüyoruz.

Bunlardan başka Plinius çoğu mektubunda Roma'nın ekonomik ve siyasal yaşamından da kısa ancak önemli bilgiler sunmaktadır : Özellikle II. 13, 8 ve X. 2, 94, 95. mektuplarından, Traianus döneminde ekonomik yapının önceki imparatorlardan Nerva'nın ekonomik şeması üzerine kurulduğu ve geliştirildiği anlaşılmaktadır. Nerva Roma'da giriştiği «alimenta şeması» gibi hayır işleriyle tanınmıştır. Bu şema yoksul çocukların devlet hazinesinden belli bir fon ayrılarak beslenmesini öngörüyordu. Traianus Nerva'nın

alimenta şemasını devam ettirip genişletti. Öyle ki imparatorluğun bu işin üstüne gitmesiyle birlikte zenginler de bireysel olarak bu hayır işine giriştiler ve bu yardım şeklini yalnız Roma'da değil eyaletlerde de yaygın hale getirdiler. (Henderson 1969 : 214-221). IV. 13'te Plinius'un kendisinin de doğum yeri olan Comum kasabasının kız ve erkek çocuklarına büyük çapta yardım ettiği anlaşılıyor. Plinius bu çocukların Comum'da okul olmadığı için 25 mil ötede bulunan Mediolanum'daki bir okula gittiğini öğrenince, Comum'a gelecek bir öğretmenin maaşının 1/3'nü karşılayacağını söylemiştir. Ayrıca yine Comum'daki çocuklar yararına (kendi mülklerinden gelecek kira bedeline karşılık) 30.000 sesters ücret verilmesini de garanti etmiştir.

Plinius'un bazı mektupları Traianus döneminde tarım alanında yapılan gelişmeleri açıklayıcı önemli belgelerdir. Bu mektuplarda varlıklı ve saygın bir toprak sahibi olarak karşımıza çıkan Plinius, Traianus dönemi tarım yaşamının genelde verimli ve iyi bir düzeyde olduğunu gösterir. (Henderson 1969 : 243). III. 19'da Tifernum'da toprak fiyatlarının düştüğüne ilişkin bilgiler verilmekte ve bunun nedeni, çalıştıracak kölelerin pek bulunmamasına bağlanmaktadır. Ancak bu sorunun özel şartlara bağlı olarak mı ortaya çıktığı, yoksa sürekli bir olgu mu olduğu kesin değildir. (Henderson 1969 : 237). IX. 20'de Tifernum'daki çiftliğine yaptığı süpriz bir ziyaretten söz eder. IV. 6'da dolu fırtınası yüzünden Tukulum'daki çiftliklerin zarara uğradığını anlatır. Buradan, dolu fırtınasının kuzey İtalyanın bağları için büyük bir tehlike olduğu ve bir fırtınanın bir yıllık bütün ürünü mahvettiği anlaşılıyor. IX. 16'da ise kendisinin tarım işleriyle bizzat meşgul olduğunu ve bu yüzden kendisine teklif edilen ava gidemeyeceğini belirtir. Bütün bu mektuplarda ve tarım yaşamı ile ilgili diğer mektuplarda, X. 8; II. 15; VIII. 15, II. 4; VIII. 2; VI. 3 ve IX. 37 gibi, o dönem çiftlik yaşamının, bazı olumsuzluklara (doğal afetler, parasal sorunlar, kölelerin doğurduğu sorunlar) karşın, oldukça konforlu ve dinlendirici olduğu görülmektedir. Çoğu otorite bu mektupları Traianus dönemi tarım yaşamını belirleyici belgeler olarak görmez. Buna karşın bazıları, Plinius'un gelirini özellikle çiftliklerinden sağladığını ve birçok bağış yapacak kadar varlıklı olduğuna göre, tarım yaşamının oldukça verimli olduğunu belirtmişlerdir. (Henderson 1969 : 242-243).

Plinius'un Roma'daki siyasal yaşamı açığa çıkaran mektuplarında ise, İmparator Traianus'un iç ve dış siyasette uzlaşımçı bir yöntem izlediğini görürüz. II. 20'de Plinius, Traianus'un saltçı rejiminin herkes tarafından kabul edildiğini ifade ederken, Roma'da senatonun da önemini yitirmediğini belirtir. Gerçekten de Traianus senatonun devlet yönetimindeki hassasiyetinin farkına varmış ve bu nedenle düzenli olarak ona danışıp olaylardan haberdar ederek uzun yıllardan beri yok olan Princeps-Senato dostluğunu yeniden kurmuştu. Aslında her zaman olduğu gibi imparator tek adamdı ve Roma senatosunun ülke yönetiminde pek gücü yoktu. Ancak İmparatorun bu uzlaşımçı tutumu senatonun, onun otoritesine boyun eğmesine neden olmuştu. (Salman 1959 : 292). Plinius mektuplarında, I. 5; II. 7, 11 ve VIII. 14'de Senato'nun, Roma'nın eğitim ve kültür yaşamında oldukça etkin olduğunu belirtir.

Plinius'un II. 13 ve VII. 16. mektupları ise Roma'daki bir başka siyasal olguyu dile getirir : Traianus genişleyen imparatorluk sınırları içinde Roma'nın ve İtalya'nın önemini yitirmemesi için, nüfusa göre doğum oranını teşvik ederek Nerva'nın, yukarıda bahsettiğimiz, alimenta şemasını bir başka yönden ele almış ve aylık hububat dağıtımına ve seyrek olarak yapılan nüfus başına para dağıtımına uygun olarak çocuk yapılmasını yasallaştırmıştı. (Salmon 1959 : 280). Daha önce de İ. S. 9 yılında Augustus'un çıkardığı bir yasayla (Lex Iulia et Papia Poppaea) üç çocuklu babalara ayrıcalıklar tanınmıştı. Bu yasa zenginler arasında evliliği cesretlendirip geniş aileler yaratmayı amaçlıyordu. Çocuksuzlara da ceza veriliyordu. Traianus buradan hareketle çıkardığı «Ius trium liberorum (üç çocuklulara tanınan hak)» ile çocuksuz vatandaşlara da kendi isteğiyle yapay bir hak verdi. Böylece Plinius, X. 2'de belirttiği gibi, bu hakkı Traianus'tan aldı ve X. 94'de aynı haktan Suetonius'un da yararlanmasını istedi.

Traianus'un dış siyaseti ise en açık şekilde Plinius'un Anadolu mektupları diye adlandırdığımız X. kitabındaki mektuplarda dile getirilmiştir. Plinius'un İ. S. 109 (110) yılında mali yönetici olarak gittiği Bithynia eyaletinden (Anadolu'nun kuzey-batısı) yazdığı bu mektuplar Roma İmparatorluğunun barışçıl bir dış siyaset izlediğinin açık kanıtlarıdır. Traianus anakaraya kattığı doğu

eyaletlerinin iç yönetimine özel bir ilgi göstermiş ve bu eyaletlere gönderdiği yöneticilerden edindiği bilgilerle iç yönetimi kontrol etmeye çalışmıştır. Plinius'un mektuplarında sözettiği Nicomedia (İzmit), Nicaea (İzmit), Prusa (Bursa) gibi şehirler Roma'ya bağlı yerel ünitelerdi. Grek uygarlığını sürdüren ve Grekçe konuşan bu şehirler Roma'nın yönetim biçimine uygun olarak sosyo-ekonomik ve siyasal açıdan değişmiştir. Plinius'un bu şehirlerle ilgili olarak çıkan en küçük sorunda bile İmparatora danıştığı görülür. Örn. 33.mektubunda Nicomedia'da büyük bir yangın çıktığını, bunun sonucunda birçok özel mülkle beraber İsis tapınağının harap olduğunu belirtir ve bu şehirde bir itfaiye teşkilâtı kurulması için İmparator'dan izin ister; İmparator ise böyle teşkilâtların genel toplum düzenini bozacağını düşünerek teşkilat yerine yeterli sayıda yangın aletinin sağlanması gerektiğini belirtir. 34. mektupta ise Nicomedialıların birçok su kemerinin yapımına başladıklarını, ancak bitirmeden yarım bıraktıklarını yazar ve kendisinin bu şehir için bir su kemeri tasarımı olduğunu İmparatora bildirerek Roma'dan bir mimar ister. 39. mektupta Nicaea şehrindeki yapımına başlanan tiyatronun büyük çatlaklarla ayrıldığını, bunun tamamlanıp tamamlanmaması gerektiği konusunda İmparatora danışır. 47. ve 90 mektuplarda ise bu eyalet şehirlerinin Roma ile kültürel ilişkilerde bulduklarını ve bazı Roma geleneklerini benimsediklerini görüyoruz. Örneğin, Sinope ve Apamea gibi küçük şehirler Romalı gladyatör dövüşlerinden oldukça zevk alıyorlardı. Ayrıca 49. mektubunda Roma'nın bu eyaletlerin dinsel birtakım adetlerine hoşgörü gösterdiğini anlıyoruz (hiç şüphesiz İmparatorluk tanrılarına genel bir itaat göstermeleri şartıyla). Bu mektupta Plinius Nicomedialıların bu şehirde bulunan eski foruma ek olarak yeni bir forumun yapımına başladıklarını, ancak bu forumun bir köşesinde «Mater Magna (Kybele)»ya adanan bir tapınağın bulunduğunu kaydeder ve bu tapınağın şimdi yükselen bina-dan daha yüksek olduğu için, ay onarılması ya da bir başka yere taşınması gerektiğini bildirir. Araştırmaları sonucu, Nicomedialıların tanrılara tapınak adama adetlerinin Romalılarınkine benzemediğini görünce, bu konuda ne yapması gerektiğini İmparatora sorar. Traianus yabancı bir şehrin dinsel ilkelerinin farklı olabileceğini ve bu şehrin insanlarından Roma'nın yasalarla belirlenen dinsel ilkelerine tamamen uymasının beklenemeyeceğini ya-

zar ve dinsel bir kaygı duyulmadan bu tapınağın taşınabileceğini belirtir. (50. mektup). 96. mektubunda ise Plinius'un bu eyalette Hristiyanlarla temasa geçtiğini ve bunların devlet kültürüne karşı olan etkinliklerini bastırmada başarılı olduğunu görüyoruz. Ancak imparatorun bu konuya özenle yaklaştığını ve 97. mektupta Plinius'u Hristiyanlarla uğraşmaya pek sevketmediği ayrıca bunlarla ilgili isimsiz suçlamalara önem vermemesi gerektiğini belirttiği anlaşılıyor.

Sonuç olarak, bütün bu mektupların ışığı altında diyebiliriz ki, Roma yaşamı II. yy başlarında her tür alanda yeni bir düzen içine girmiş ve gerek imparatorun olumlu kişiliğinden gerekse ılımlı siyasetinden dolayı, tarihinde en iyi dönemlerinden birini yaşamıştır. (Bu konu ile ilgili geniş bilgi için bkz. Salmon 1959 : 291-294). Genç Plinius dışında, dönemi kendilerine özgü bir ironi ile eleştiren satiristler ve olaylara oldukça karamsar yaklaşan tarihçi Tacitus önceki dönemlerin kötü rejiminden ve meydana gelen acı olaylardan fazlasıyla etkilenmişler ve rahata kavuştuklarında bile bu etkiyi zihinlerinden silememişlerdir. Buna karşın Genç Plinius özellikle iyimser kişilik yapısından dolayı, Roma'nın, önceki yaşamına oranla, sahip olduğu bu özgürlük ortamını görmemezlikten gelememiş ve bu ortamı sağlayan Traianus'a hayranlığını gizlememiştir. Dolayısıyla, Roma'nın düşünsel yapısına derin bir katkıda bulunmamasına ve bir eylem adamı olmamasına karşın, dönemin olaylarını samimi bir şekilde açıklamasıyla en çok tanınan ve başvurulan bir yazar olmuştur.

K A Y N A K Ç A

AUSTIN, R. G.

1972 *QUINTILIANI Institutionis Oratoriae Liber XII*, Oxford.

CARCOPINO, J.

1940 *Daily Life in Ancient Rome*, Tr. E. O. Lorimer, London.

DUFF, J. W.

1960 *A Literary History of Rome (in the Silver Age From Tiberius To Hadrian)*, London.

- FERGUSON, J.
1982 *The Religions of the Roman Empire*, Thames and Hudson, U. S. A.
- FOREHAND, W. E.
1971-72 «Comment on Pliny, Ep. 6.20 Again», *Classical Bulletin*, 48; 40-41.
- FOWLER, W. W.
1911 *The Religious Experience of the Roman People*, London.
- HENDERSON, B. W.
1969 *Five Roman Emperors (A. D. 69-117)*, Newyork.
- HOWE, G., G. A. HARRER., A. SUSKIN (ed.)
1952 *Roman Literature*, Newyork.
- LOWE, W. D.
1923 *Anectotes From Pliny's Letters*, Oxford.
- MORICCA, U.
1950 *Plinio-Antologia*, Milano
- ROSE, H J.
1961 *A Handbook of Latin Literature*, London.
- ROSTOVTZEFF, M.
1963 *The Social and Economic History of the Roman Emperor*, Vol. 1, Oxford.
- SALMON, E. T.
1959 *A History of the Roman World from 30 B. C. to A. C. 138*, London.
- SHANZ-HOSIUS,
1959 *Römische Literatur-Geschichte (II)*, München.
- SHERWIN-WHITE, A. N.
1968 *Fifty Letters of Pliny*, Oxford
- SHERWIN-WHITE, A. N.
1966 *The Letters of Pliny. A. Historical and Social Commentary*, Oxford.
- Syme, R.,
1958 *Tacitus*, Oxford.